

Koldingbogen

ÅRSTAL: 2017

FORFATTER: Trine Grejsing Antvor

TITEL: Kvinder af den rette støbning

KORT RESUME: De to første sundhedsplejersker i Kolding var Ingeborg Lunden og Ellen Elisabeth Løwert. januar 1938 startede Lunden sit arbejde med at etablere sundhedsplejerskeinstitutionen i Kolding, og i 1943 fik hun en kollega, Løwert. Artiklen fortæller deres historie.

Kvinder af den rette støbning

Trine Gjesing Antvor

De to første sundhedsplejersker i Kolding var Ingeborg Lunden og Ellen Elisabeth Løwert. Sundhedsplejerskeinstitutionen var en del af 1930'ernes socialreformer, og i år er det 80 år siden, at lovgrundlaget for sundhedsplejen blev vedtaget. Kolding var en af de første byer til at benytte sig af ordningen. I januar 1938 startede Lunden sit arbejde med at etablere sundhedsplejerskeinstitutionen i Kolding, og i 1943 fik hun en kollega, Løwert. Men hvad var disse kvinders job, og hvad krævede det af dem?

Kursus i barnepleje. Fotograf: Ukendt.

Etablering af sundhedsplejerskeordningen

I datidens aviser kan man læse, at Kolding Byråd i august 1937 enstemmigt vedtog at ansætte en sundhedsplejerske. Forud var gået en debat om, hvorvidt det var bedre at oprette en børneplejestation, hvor mødrene kunne komme med børnene. Denne løsning talte de lokale kvindeforeninger for, men lægerne var imod, dels på grund af smittefaren ved at samle mange spædbørn et sted, dels fordi det ville være imod det, som loven lagde op til. I loven om statstilskud til sundhedsplejersker og børneplejestationer stod nemlig, at der kunne opnås statstilskud på halvdelen af omkostningerne til sundhedsplejersken, men det kunne man kun til børneplejestationer, hvis de blev oprettet i tilknytning til sundhedsplejerskens virksomhed.

Dette økonomiske argument har haft stor vægt. Man skønnede, at en enkelt sundhedsplejerske ville kunne dække Kolding by. Skulle det senere vise sig at blive nødvendigt med en børneplejestation, kunne den oprettes med statstilskud.¹ Et yderligere argument for at vælge sundhedsplejersken fremfor børneplejestationen rammer ind i kernen i sundhedsplejerskeordningen. Hjælpen skulle være opsøgende overfor mødrene i hjemmet straks efter fødslen, så den blev forebyggende og ikke afventede, at mødrene opsøgte hjælp, når der var noget galt. Forebyggelse var et helt nyt princip i det danske sundhedsvæsen. Hidtil havde man kun bekæmpet sygdom, når den opstod og ikke koncentreret sig om at forebygge.²

Hvorfor oprette en sundhedsplejerskeinstitution

Lov om Bekæmpelse af Sygelighed og Dødelighed blandt Børn i det første Leveaar er titlen på den lov, som Rigsdagen vedtog i foråret 1937, og dermed var vejen banet for ansættelser af sundhedsplejersker rundt om i kommunerne. Titlen på loven afslører baggrunden. Staten ønskede at bekæmpe den høje spædbørnsdødelighed på cirka 8 %, der dengang var i Danmark. Dødelighed blev set som en måde at måle landets kultur- og civilisationstrin, og spædbørnsdødeligheden var højere end i landene omkring os.³ Det var ikke humanitære argumenter, der prægede statens interne argumentation for bekæmpelse af spædbørnsdødelighed. Man mente, at de forhold, der forårsagede spædbørnsdød, også medførte en alt for stor sygelighed blandt de, der overlevede. Denne sygelighed betød ifølge Sundhedsstyrelsen en svækket befolkning med mange invalide og dermed ikkenyttige samfundsborgere.

Spædbørnsdødeligheden skulle bekæmpes gennem forebyggende barnepleje og ved, at de danske mødre ændrede vaner og adfærd. Opdragelsen af de danske mødre blev lagt i hænderne på sundhedsplejersker. Inspirationen til dette blev hentet i udlandet, og man fandt, at sygeplejersker var de bedst egnede at videreuddanne til sundhedsplejersker. Uddannelsen kom derfor til at ligge som en videreuddannelse af sygeplejersker, der foruden den treårige grunduddannelse skulle have mindst to års praktisk erfaring, heraf seks måneders børnesygepleje og gerne erfaring med hjemmebesøg. Men disse høje faglige krav var ikke tilstrækkelige til at blive optaget på

sundhedsplejerskeuddannelsen.⁴

Udvælgelsen af sundhedsplejersken/Kvinder af den rette støbning

Der var som sagt en række faglige kvalifikationer, som en kommende sundhedsplejerske skulle leve op til, men næsten endnu vigtigere var de personlige kvalifikationer. Det blev i 1937 beskrevet således: *"Det er jo ikke alle Sygeplejersker, der egner sig til denne Gerning. De skal have en særlig Uddannelse, og Udvikling og Indstilling. Det er ikke engang tilstrækkeligt, at de har special Uddannelse i Pleje af Spædbørn. De maa ogsaa have social Indsigt og Forstaaelse, og de maa desuden være i Besiddelse af megen Takt og Evne til at kunne omgaaes Mennesker. Det er i det hele taget ganske særlige Betingelser, der udkræves for at kunne røgte denne Gerning på tilfredsstillende Maade. Og det er af overordentlig stor Betydning, at det netop bliver Kvinder af den rette Støbning, som faar denne Gerning betroet".*⁵ For at sikre dette blev ansøgerne inden optagelse interviewet og vurderet af skolelederen. Alle ansøgere var kvinder, da det kun var kvinder, der kunne blive sygeplejersker. Det var først i 1950'erne, at man åbnede for optagelsen af mænd på sygeplejerskeuddannelserne, og Danmarks første mandlige sundhedsplejerske blev uddannet så sent som i 1970'erne. Uddannelsen til sundhedsplejerske blev oprettet i januar 1938 og tog ni måneder.⁶ Først derefter kunne man få ansættelse som sundhedsplejerske.

De første sundhedsplejersker var pionerer, og man var fra Sundhedsstyrelsen klar over, at det kræ-

vede helt særlige egenskaber så at sige at kunne sparke dørene ind til de danske hjem. Den selvfølgelighed, som danske børnefamilier i dag modtager sundhedsplejersken med, var ikke givet på forhånd. Den bygger på en tillid, som de første i faget måtte skabe.

Ingeborg Lunden

Den ovenstående beskrivelse af kriterierne for en sundhedsplejerske var idealet. Levede virkeligheden i Kolding op til dette? Kolding Byråd havde i august vedtaget at ansætte en sundhedsplejerske. I september-oktober blev stillingen slået op til besættelse allerede 1. januar 1938. Det vil altså sige samtidig med, at det første hold startede på uddannelsen til sundhedsplejerske. Da Kolding var så hurtig til at ansætte en sundhedsplejerske, kunne det i praksis ikke lade sig gøre at ansætte en, der havde uddannelsen.

I november 1937 kunne Kolding Byråd meddele, at man havde valgt at følge Børneværnsudvalgets indstilling og ansætte Ingeborg Lunden. Hun var uddannet sygeplejerske fra Odder Sygehus, havde nogle års praktisk erfaring, blandt andet som hjemmesygeplejerske og havde været på en barselsafdeling. Lunden levede således næsten op til de faglige krav. Man så det som en stor fordel, at hun var alsidig i sin uddannelse og var vant til at komme ud i private hjem. Med hensyn til de personlige kvalifikationer levede Lunden ifølge de samtidige aviser fuldstændig op til kravene. Her beskrives hun som afholdt for sit venlige væsen og sin hjælpsomhed.

Ingeborg Lunden. Cirka 1960. Fotograf: Ukendt.

Ligesom Sundhedsstyrelsen i København var man også i Kolding klar over, at det ville kræve sin kvinde at gøre denne nye ukendte institution til en succes, som mødrene i Kolding gerne tog imod. Lunden blev netop tillagt egenskaber som menneskelig modenhed, social forståelse og praktisk sans.⁷ Den manglende uddannelse som sundhedsplejerske fik Ingeborg Lunden hurtigt rådet bod på, idet hun blev

optaget på uddannelsens andet hold, der startede i september 1938. Kolding Byråd bevilligede halv løn til Lunden under uddannelsen samt løn til en vikarierende sundhedsplejerske, der skulle løse opgaven de ni måneder, hvor Lunden var væk. Som vikar valgte man sygeplejersken Ellen Elisabeth Løwert.⁸ Byrådet havde sat som betingelse for at finansiere Lundens efteruddannelse, at hun forpligtede sig til at blive i Kolding i mindst fem år. Det skulle dog vise sig at blive til mange flere.

Koldings anden sundhedsplejerske Ellen Løwert

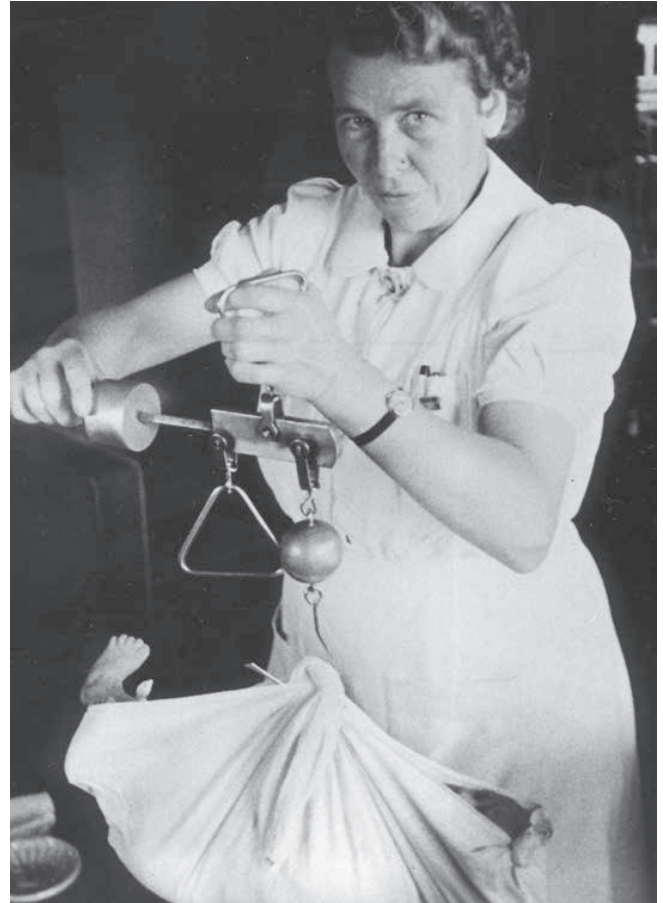
Hjemmebesøg var sundhedsplejerskens største arbejdsopgave, og målgruppen var først og fremmest spædbørn. Det vil sige børn op til ét år. Sundhedsplejerskerne kom i hjemmet to til tre dage efter fødslen og tilså efterfølgende barnet hver 10. dag de første tre måneder. Derefter faldt frekvensen af besøg til cirka hver tredje uge. I alt blev det til cirka 24 besøg i løbet af barnets første leveår.

Da der i Kolding i starten af 1940'erne blev født over 400 børn om året, havde Ingeborg Lunden særdeles travlt. Faktisk havde hun så travlt, at det i 1942 var nødvendigt skære i antallet af hjemmebesøg til det enkelte barn. Man indså, at skulle kvalitetsniveauet i byens sundhedsplejerskeordning opretholdes, måtte man ansætte endnu en sundhedsplejerske, og således blev Ellen Elisabeth Løwert ansat i september 1942. Løwert skulle dog starte med at tage videreuddannelsen til sundhedsplejerske, så der gik ni måneder, før hun startede i sin nye stilling.⁹

Sundhedsplejerske Ellen Løwert på vej rundt på sin rute omkring 1955. Fotograf: Ukendt.

De to sundhedsplejersker delte byen i to distrikter, så Ingeborg Lunden tilså børnene i den nordlige del af byen, og Løwert tilså dem i den sydlige. De varetog altså samme opgaver blot i hver sit område. Deres eneste transportmiddel var en cykel hver. Det var ikke ualmindeligt, at de i løbet af en arbejdsdag cyklede 70 km, sommer såvel som vinter. Det

Ellen Løwert i færd med at veje et barn med en bismervægt omkring 1955. Fotograf: Ukendt.

krævede en god fysik og et stærkt helbred. Arbejdsdagene var lange, nemlig på 10 ½ time. Det gjaldt i øvrigt også for de fleste andre sygeplejersker dengang.¹⁰

Sundhedsplejersken skulle opsøge alle nybagte forældre straks efter fødslen og hjælpe mødre med

børnenes trivsel og opdage eventuelle sygdomme tidligere, end mødrene kunne se symptomerne. Tiden skulle vise, at det i høj grad lykkedes Lunden og Løwert at skabe sundhedsplejeinstitutionen i Kolding og gøre den til en succes.

På hvert hjemmebesøg blev børnene målt og vejjet for at holde øje med deres trivsel. Derudover blev der rådgivet om og instrueret i en hel række af ting såsom hygiejne, amning og anden ernæring, søvn, bleskift og så videre. Sundhedsplejerskens mål var at erstatte bedstemødre og tanter som de nybagte mødres primære rådgivere og på denne måde sikre, at de moderne vejledninger fortrængte de gamle husråd og overtro.

Ro, renlighed og regelmæssighed

Sundhedsstyrelsen havde udgivet en vejledning i det spæde barns ernæring og pleje. Det var blandt andet indholdet af denne vejledning, som Lunden, Løwert og de øvrige af landets sundhedsplejersker var uddannede i at få mødrene til at efterleve. Hovedindholdet var amning, ernæring og de 3 R'er: Ro, Renlighed og Regelmæssighed.¹¹ Amning blev anbefalet som den bedste næring for det lille barn, men skulle der gives flaske eller anden kunstig ernæring, kunne sundhedsplejersken også rådgive om dette. Ro blev begrundet med, at det var bedst for barnets udvikling, hvis alt, hvad der kunne forstyrre af uro og mangel på rytme, blev undgået. Renlighed var også vigtigt, da man vidste, at hygiejne var afgørende for at undgå spredning af bakterier og vira og dermed sygdomme. Der skulle holdes øje med adgangen til

Ellen Løwert instruerer en nybagt mor.

Fotograf: Ukendt.

rent vand, og hvordan fødevarer, affald og spildevand blev håndteret. Regelmæssighed blev anset for uhyre vigtig. Barnet skulle sove og ammes på faste tidspunkter.

I et interview i anledningen af sit 25 års jubilæum så Ingeborg Lunden i slutningen af 1962 tilbage

på den tid, hvor man sværgede til ro, renlighed og regelmæssighed. Det gjorde man ikke længere i 1962, hvor man var gået over til at følge barnets rytme. Lunden erkender, at hun i tiltro til datidens mantra havde bedt mødrene tilsidesætte barnets egen rytme. Man havde tilrådet, at børnene spiste til den fastsatte tid, også hvis det betød, at barnet lå og græd en halv time, fordi det var sultent.¹²

Øvrige arbejdsopgaver

Udover de mange hjemmebesøg havde sundhedsplejersken også andre arbejdsopgaver. Lunden og Løwert var efterspurgt foredragsholdere blandt andet i husmoderforeninger, og de afholdt kurser i barnepleje. Unge piger blev undervist i, hvordan de skulle pleje et spædbarn. Kurserne blev både holdt som åbne kurser, men også som ekstraundervisning i de store klasser i folkeskolen, og de var velbesøgte.¹³

Derudover tog Lunden og Løwert sig også af ting som børnemælk og tøjindsamlinger. Fra 1878 til 1957 kunne man købe børnemælk, der blev anbefalet til syge og svagelige børn. Børnemælk var mælk fra landbrug med meget høje hygiejnekrav og var underlagt hyppig kontrol. Under besættelsen var der mangel på mange ting, blandt andet var der ikke mælk nok. I Kolding kom børnemælken fra Brændkjærgaard, men der var ikke nok. Sundhedsplejerskerne sørgede for, at den mælk, der var, tilkom de børn, der havde mest brug for den ved at forklare mælkehandleren, at en mor med tvillinger havde brug for dobbelt så meget mælk og ved at

Udover hjemmebesøg var en af sundhedsplejerskens opgaver at holde kurser i barnepleje, hvor unge piger blev undervist i spædbarnets rette pleje.

Fotograf: Ukendt.

udstede rekvisitioner. Rekvisitionerne blev udstedt af sundhedsplejersken og regulerede handlen med børnemælk. Således sikrede man, at mælken blev fordelt på den mest hensigtsmæssige måde. Desuden kunne sundhedsplejersken vejlede mødre i, hvordan de kunne strække mælken længere ved at blande den op. Det var meget vigtigt for børnenes fordøjelse, at mælken blev blandet rigtigt, så børnene fik ensartet mælk med den rette fedtprocent.¹⁴

Der var også mangel på tøj og stof. Det var et generelt problem, men et kæmpe problem for vordende forældre, der således ikke kunne skaffe det nødvendige udstyr til barnet. Derfor organiserede et udvalg i Kolding en stor tøjindsamling til byens spædbørn. Det var vanskeligt, da ikke mange havde noget at

give, men næsten alt kunne bruges. Det var således ikke kun spædbørnstøj og -udstyr, der blev indsamlet men også andet brugt tøj og stof enhver art. Man var meget opfindsom, når det gjaldt at sy gammelt og måske slidt stof om. Lagener blev til bleer, linned til trøjer, og hæklede gardiner kunne blive til blebukser. Sundhedsplejerskerne hjalp med oplysninger om adresser, og fra deres kendskab til hjemmene vidste de, hvor behovet var.¹⁵

Derudover hørte det også til sundhedsplejerskens arbejdsopgaver at passe den daglige telefontid, føre kartotek og gennem fagblade med mere at holde sig orienteret om ny udvikling inden for faget. Den omfangsrige scrapbog, Ingeborg Lunden har efterladt sig, vidner om, at hun holdt sig orienteret bredt i de danske aviser, især de lokale som Kolding Folkeblad, Social Demokraten, Venstrebladet og Jydske Tidende.¹⁶

Sundhedsplejersken kom hos alle

Lige så ny, som forebyggelsestanken var i dansk sundhedspolitik, var det, at ordningen omfattede hele befolkningen. En af de første udfordringer, som Ingeborg Lunden stod med, var at få de nybagte forældre til at forstå, at ordningen var for alle og ikke havde noget at gøre med fattig- eller socialhjælp. Ifølge Lunden var der i starten mange, der så sundhedsplejersken som en slags tilsyn og ikke bare som en konsulent, der ville give råd og vejledning. Nogle troede, at hun var sendt af Børneværnet. Alligevel var der, ifølge Lunden selv, ikke mange, der efter information valgte at takke nej til hendes besøg.

Sundhedsplejerskens arbejdsdag begyndte med telefontid fra kl. 8.00 til 8.30. Fotograf: Ukendt.

Særligt i det allerførste år, men også senere eksempelvis i 1943, 1947 og 1952 fastslår Lunden ved flere lejligheder, at det er meget få, der afslår at få besøg af sundhedsplejersken.¹⁷ Dog kan man i *Aarsberetningen for Sundhedsplejerskens Virke i Kolding 1939* læse, at 97 ud af 437 afslog besøg, hvilket svarer til 22 %.¹⁸ At så mange afslog at få besøg stemmer altså ikke overens med Lundens egne oplysninger. Det vides ikke, hvad der er forklaringen på denne uoverensstemmelse, men et bud kunne være, at Lunden har ønsket at fortælle den positive historie ved at fokusere på de, der ønskede besøg, eller at der ifølge Lundens opfattelse har været gode grunde til afslagene. Mulige årsager til afslag kender vi fra senere interviews med Lunden og Løwert, hvor årsagerne bliver angivet til at være, at moderen selv var uddannet i barnepleje, var gift med en læge, eller at moderen ikke var førstegangsfødende og dermed allerede havde erfaring i at tage sig af et spædbarn.

Et tvillingepar der er vokset godt efter at de vejede 1000 g. ved fødselen. Fotograf: Ukendt.

Spædbørnsdødelighed mindsket

Et andet succeskriterium for sundhedsplejerskerne var spædbørnsdødeligheden, som de jo var ansat til at nedbringe. I Kolding var spædbørnsdødeligheden i 1937, altså før sundhedsplejersken kom til, på 6,4 %, hvilket nogenlunde svarede til landsgennemsnittet.¹⁹ I 1944 var spædbørnsdødeligheden i Kolding faldet til cirka 2 %, mens den på landsplan var næsten dobbelt så høj.²⁰ I 1935, 1936 og 1937, hvor der ikke var ansat sundhedsplejerske, var antallet af døde

spædbørn 84, heraf var de 60 på grund af sygdom. I årene 1938, 1939 og 1940 var antallet af døde 68, heraf skyldes de 31 sygdom. Der var altså sket et fald i antallet af dødsfald på grund af sygdom. Man konkluderede på den baggrund, at sundhedsplejerskeinstitutionen fra 1938-1940 havde reddet i omegnen af 30 børn.²¹

Det er påfaldende, at faldet i spædbørnsdødeligheden alene tilskrives sundhedsplejerskens indsats, der nævnes ikke andre mulige faktorer til nedbringelsen. Samtidig skrives der næsten aldrig om, hvordan dødsfaldene blandt spædbørnene fordeler sig blandt de, der modtog besøg af sundhedsplejersken og de, der afslog besøg. Kun en enkelt avisartikel nævner det. I et interview med Lunden og Løwert i 1944 har journalisten spurgt til emnet. Her blev det beskrevet, at der af de 658 levendefødte i Kolding det år, døde 10 børn. To af dødsfaldene var blandt de over 600 børn, som sundhedsplejerskerne havde tilsyn med, mens hele otte var blandt den lille gruppe børn, der var uden tilsyn. Dog gør Lunden og Løwert selv opmærksom på, at tallene er så små, at man ikke må tillægge dem for megen vægt.²²

Ny forskning viser, at sundhedsplejersker har æren for 17-29 % af det fald, der skete i spædbørnsdødeligheden. Specielt er det fald, der skete som følge af bedre ernæring til spædbørnene og færre tilfælde af diarre, sundhedsplejerskernes fortjeneste. Desuden har det vist sig, at sundhedsplejerskeordningen også har haft en langsigtet effekt. Udover at bedre børnenes helbred har det også styrket overlevel-

seschancerne som voksen. De børn, der i deres første leveår havde mulighed for at blive tilset af en sundhedsplejerske, har langt større chancer for at være i live som 64-årige og har en nedsat risiko for hjerte-kar-sygdomme. Det er sandsynligvis knyttet til sundhedsplejerskens ernæringsrådgivning, hvor amning blev tilrådet fremfor den fede komælk.²³

Udviklingen inden for sundhedsplejerskeinstitutionen

Ingeborg Lunden tiltrådte som sundhedsplejerske i Kolding den 1. januar 1938 og fratrådte først den 1. juli 1972. Ellen Løwert blev fastansat i 1942 og gik på pension i 1971. Begge var altså sundhedsplejersker i rigtig mange år og har tilset flere generationer af Koldingborgere. De etablerede sundhedsplejen i Kolding og gjorde den til en succes. Dermed banede de vejen for de kommende generationer af sundhedsplejersker.

I den periode, hvor Lunden og Løwert virkede, skete der mange forandringer i såvel samfundet som i sundhedsplejen. Der kom nye retningslinjer for, hvordan børnene skulle passes, man forkastede blandt andet de 3 R'er. Krigs- og efterkrigstidens udfordringer med at give børnene nok næring er afløst af andre ernæringsproblemer. Der er sket en ændring i sygdomsmønsteret, og sundhedsplejen er tiltagende tværfaglig, præget af nyere pædagogiske og psykologiske teorier. Kernen i sundhedsplejen er dog uændret efter 80 år: At give de danske forældre råd og vejledning i plejen af barnet baseret på den nyeste viden.

Da Ingeborg Lunden og Ellen Løwert fratrådte deres stillinger, var sundhedsplejerskeordningen stadig kun en mulighed for kommunerne, men noget som staten opfordrede kraftigt til. I 1973 var der stadig 24 kommuner, der ikke havde en sundhedsplejerske ansat. Det betød, at 176.665 indbyggere endnu ikke var dækket af en sundhedsplejerskeordning. Først i 1974 blev det et krav, at alle kommuner havde en sundhedsplejerske.²⁴

Noter

1. Jydske Tidende 10.8.1937
2. Buus kap 4. Sygeplejersken Nr. 14, 1.4. 1987, 87. årgang i DSHM 000513A001
3. Afsnittet bygger på Buus side 22-34 samt kap. 1
4. Buus s. 269-276 og Sundhedsplejersken s. 13-15
5. Professor Monrad i "Husmoderen" 1937, nr. 15, s. 299. Her gengivet efter Buus s. 269 f.
6. Dog tog uddannelsen for det allerførste hold kun 6 måneder, men allerede fra hold to udvidede man uddannelsen med en praktikperiode.
7. Folkebladet den 23.11.1937, Venstrebladet den 24.11.1937, Kolding Avis den 23.11.1937 og Kolding Folkeblad den 4.6.1947
8. Kolding Folkeblad den 6.9.1938, Social Demokraten den 6.9.1938 og Venstrebladet den 8.9.1938
9. Kolding Folkeblad den 15.5.1942
10. Kolding Folkeblad den 29.12.1962. Interview med Lunden i anledning af hendes 25 års jubilæum.
11. Buus s. 287ff og Sundhedsplejersken s. 20-23
12. Kolding Folkeblad den 29.12.1962
13. Venstrebladet den 30.8.1940, Jydske Tidende den 3.9.1940, Folkebladet den 6.10.1942 og Folkebla-

- det den 1.2.1947
14. Kolding Avis den 14.2.1942
 15. Jydske Tidende den 13.9.1942 og Buus s. 365-368
 16. Kolding Stadsarkiv A7157
 17. Kolding Avis den 25.1.1938, Social Demokraten den 1.7.1938, Folkebladet den 18.9.1943, Kolding Folkeblad den 4.6. 1947 og Kolding Folkeblad den 16.9.1952. Kolding Stadsarkiv A8443
 18. Buus s. 362-365
 19. Buus s. 32
 20. Jydske Tidende den 17.1.1945
 21. Social Demokraten den 5.5.1942
 22. Folkebladet den 18.9.1943
 23. Miriam Wüst, SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, den 17.5.2017. DSHM 000513A002
 24. Sundhedsplejersken side 16 f. Buus side 224ff.

Referencer

- Henriette Buus. *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse. – En kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk*. Museum Tusulanums Forlag 2001.
- Susanne Hede, Anne Marie Lundhus, Lisbet Nissen. *Sundhedsplejersken – 70 års sundhedspleje i Danmark*. Fagligt Selskab for Sundhedsplejersker og Kvindemuseet i Danmark 2008.

Kilder

En del af kildematerialet til denne artikel består af en stor mængde avisudklip, som Lunden har samlet i sin scrapbog. Løwert har efterladt sig et flot fotoalbum, der viser de daglige opgaver.

- A8140 Interview med Ingeborg Lunden, Kolding Stadsarkiv.
- A7157 Avisartikler, primært om sundhedsplejen i Kolding 1937-1947, Kolding Stadsarkiv.
- A8443 Interview med Ellen Løwert, Kolding Stadsarkiv.
- DSHM 950222A049 Avisudklip, Dansk Sygeplejehistorisk Museum.
- DSHM 000396A011 Scrapbog, kopi, Dansk Sygeplejehistorisk Museum.
- DSHM 000396F001 Album, Dansk Sygeplejehistorisk Museum.
- DSHM 000513A001 Artikler, Dansk Sygeplejehistorisk Museum.
- DSHM 000513A002 Pjecer med mere, Dansk Sygeplejehistorisk Museum.

- Folkebladet.
Husmoderen.
Jydske Tidende.
Kolding Avis.
Kolding Folkeblad.
Social Demokraten.
Sundhedsplejersken.
Venstrebladet.

Fotos

- Kolding Stadsarkiv.
Dansk Sygeplejehistorisk Museum.